

SPOREN VAN HERINNERING

nr. 11

Maart
2014

BELGIQUE - BELGIË
P.P.
BRUXELLES X
1/9464

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

| DRIEMAANDELIJKS | JAARGANG 2 | NR.11 | JANUARI - MAART 2014

| AFGIFTEKANTOOR: BRUSSEL X | ERKENNINGNUMMER SPOREN VAN HERINNERING: P602292

© IV-ING / IV-NIOOO - Jérusalem Pierard

INHOUDSOPGAVE

ACTUALITEIT

De Trein der 1000 naar
Auschwitz - Birkenau
Mei 2015 p. 2

UITGEDIPT

De vervolging van de
Roma en Sinti tijdens de
Tweede Wereldoorlog p. 4

VARIA p. 11

ACTUALITEIT

↑ Het bezoek van Auschwitz I.

← Toespraak van Paul Halter
te Birkenau.

De Trein der 1000 naar Auschwitz - Birkenau Mei 2015

— Tijdens het schooljaar 2014-2015 organiseren de vzw Auschwitz in Gedachtenis, het Instituut voor Veteranen-NIOOO en de Internationale Federatie van Verzetsstrijders (FIR) een nieuwe Trein der 1000.

→ Zie p. 2

Onder de Hoge Bescherming van Zijne Majesteit de Koning

De Trein der 1000 naar Auschwitz - Birkenau MEI 2015

1. VOORGESCHIEDENIS

In 2008 organiseerden het Instituut voor Veteranen-NIOOO en de Internationale Federatie van Verzetsstrijders (FIR) de Vrijheidstrein. Toen werden 350 Belgische jongeren (uit alle provincies van het land), samen met een zeventigtal Spaanse, Portugese en Franse jongeren van Brussel naar Weimar (Buchenwald) in Duitsland gespoord. Ter plaatse voegden de 420 jongeren zich bij een duizendtal jongeren uit heel Europa. Samen vertegenwoordigden ze 22 verschillende Europese nationaliteiten.

In 2012 sloegen het Instituut voor Veteranen-NIOOO, de vzw Auschwitz in Gedachtenis, en de FIR de handen in elkaar om een nieuwe Trein der 1000 te organiseren. Naast 720 leerlingen uit verschillende Belgische scholen gingen er 280 jongeren mee uit een tiental verschillende landen: Portugal, Frankrijk, Italië, Hongarije, Nederland, Rusland, Duitsland, Griekenland, Spanje, Polen, Groothertogdom Luxemburg en Bulgarije.

In 2015 organiseren deze zelfde 3 organisaties opnieuw een Trein der 1000

- ✓ Bestemming Auschwitz
- ✓ 1000 jongeren
- ✓ 5-10 mei 2015

2. PROJECTBESCHRIJVING

Van 1 september 2014 tot 30 juni 2015 organiseren het Instituut voor Veteranen-NIOOO, de vzw Auschwitz in Gedachtenis en de FIR een educatief leertraject rond Holocaust en Herinnering. Het hoogtepunt van het leertraject is een vijfdaagse reis van Brussel naar Auschwitz, met 1000 Europese jongeren en een bezoek aan de concentratie- en uitroeiingskampen Auschwitz en Auschwitz-Birkenau. De reis gaat door met een daarvoor speciaal ingelegde trein: De Trein der 1000.

JAARTRAJECT. De deelnemende jongeren bereiden zich in klasverband gedurende een jaar voor op het bezoek aan Auschwitz. Ze bezoeken het kamp van Breendonk en de Kazerne Dossin. Ze bestuderen de tentoonstelling 'Deportatie en Genocide, een Europese tragedie'. Ze leren in de klas over de Holocaust en genocide. Tijdens het traject is er ook speciale aandacht voor de Romaslachtoffers van de nazigenocide.

1000 JONGEREN. De Trein der 1000 verzamelt ongeveer 700 Belgische jongeren, maar betreft ook jongeren uit andere landen bij dit project. Tijdens de vorige editie verwelkomden we ongeveer 300 jongeren uit maar liefst 13 verschillende Europese landen. Ook tijdens de voorbereiding moedigen we contacten aan tussen deelnemers uit verschillende landen.

TREINREIS. De trein vertrekt in Brussel en stopt vervolgens in een aantal stations waar er telkens jongeren opstappen. In totaal komen we na een reis van 25 uur met 1000 jongeren aan in Krakau. De Trein der 1000 heeft een evidente en zware symbolische lading.

AUSCHWITZ EN AUSCHWITZ-BIRKENAU. Tijdens ons verblijf in Krakau bezoeken we, in het gezelschap van de laatste overlevenden, beide kampen en herdenken we op 8 mei de overwinning van de democratie op nazi-Duitsland.

Naast de herdenking heeft de reis verschillende doelstellingen:

- ✓ **Educatief:** Tijdens het jaarlange traject leren de deelnemers over de Holocaust, de context waarin Hitler aan de macht kwam, antisemitisme, het verloop van de oorlog, nationaal-socialisme, de nazi-rassenpolitiek, de getto's, de kampen, deportatie, uitroeiing, het programma T4, enzovoort. Er is ook aandacht voor de Romaslachtoffers. Tijdens de reis bezoeken de leerlingen uitgebreid beide kampen in het bijzijn van een ervaren gids.
- ✓ **Herinnering:** de jongeren bezoeken het kamp samen met overlevenden en ooggetuigen. 2015 is één van de laatste kansen om een overlevende te ontmoeten.
- ✓ **Burgerzin:** De Trein der 1000 wil bijdragen tot de strijd tegen xenofobie en

antisemitisme door jongeren en leraren uit te nodigen verder te kijken dan de geschiedenis en de hedendaagse samenleving, de eigen gemeenschap, onder de loep te nemen en te onderzoeken op tekenen van xenofobie, antisemitisme en elke soort uitsluiting.

✓ **Internationale uitwisseling:** verschillende partners uit verschillende Europese landen zijn bij het project betrokken. Zo stimuleren we een internationale uitwisseling van ervaringen en een gedeelde herinneringscultuur.

✓ **Public awareness:** via een uitvoerige media-aandacht voor het project willen we het engagement van deze jongeren tonen aan de buitenwereld en de publieke opinie informeren over de waarden die we met het project uitdragen: democratie, respect, verdraagzaamheid, burgerzin.

3. ORGANISATOREN

✓ **Stichting Auschwitz,** Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel

✓ **vzw Auschwitz in gedachtenis,** Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel

✓ **Instituut voor Veteranen - Nationaal Instituut voor oorlogsinvaliden,** oud-strijders en oorlogsslachtoffers, Regentlaan 45-46, 1000 Brussel.

✓ **De Internationale Federatie van Verzetsstrijders (FIR),** Franz Mehring Platz 1D, 10243 Berlin.

4. DEELNEMERS

1000 leerlingen van de laatste graad van het middelbaar onderwijs in België¹ en Europa. Per deelnemende school zijn er 25 plaatsen voorzien, namelijk 23 leerlingen en 2 leraars.

✓ **700 Belgen**

✓ **300 Europese jongeren** (Duitse, Deense, Oostenrijkse, Tsjechische, Slovaakse, Hongaarse, Griekse, Spaanse en Italiaanse jongeren).

5. REISDATA

Van 5 tot 10 mei 2015. We zijn met de 1000 jongeren op 8 mei in Birkenau voor de herdenking van de Duitse overgave.

6. PROGRAMMA VAN DE REIS: 6 DAGEN

5.5.2015 – 6.5.2015
Treinreis Brussel-Krakau

7.5.2015
Bezoek Auschwitz I
Theatervoorstelling 'Kamp' van Hotel Modern

8.5.2015
Bezoek Auschwitz-Birkenau
Internationale herdenkingsplechtigheid
Optreden Kroke

9.5.2015 – 10.5.2015
Bezoek Krakau
Treinreis Krakau-Brussel

7. OVERNACHTINGEN EN MAALTIJDEN

In Krakau logeren we volpension (dus overnachtingen en alle maaltijden inbegrepen).

8. DEELNAME IN DE KOSTEN

De deelname in de kosten voor elke leerling bedraagt 250 €. Deze som dekt alle voorziene kosten gelinkt aan het programma: hotels, restaurants, transport, gidsen, inkom van de sites.

9. PEDAGOGISCHE VOORBEREIDING

Tijdens het jaar voorafgaand aan de reis nemen leraren en leerlingen deel aan

een aantal voorbereidende pedagogische activiteiten:

✓ Bezoeken aan herinneringsplaatsen in België (bv.: Breendonk; Dossin).

✓ Bezoek aan de tentoonstelling 'Deportatie en Genocide' van het Instituut voor Veteranen-NIOOO.

✓ Pedagogische instrumenten en bibliotheek beschikbaar bij het Instituut en de Stichting.

✓ Opleidingsdag voor leerkrachten.

10. TIMING

30.4.2014

Inschrijving van de school via de inschrijvingsmodule op www.treinder1000.be

Mei 2014

Een selectiecomité, samengesteld uit medewerkers van het Instituut voor Veteranen-NIOOO en de vzw Auschwitz in Gedachtenis, beoordeelt de door de scholen ingezonden dossiers. Beide organisaties staan vanaf september in voor de pedagogische voorbereiding van de deelnemers

Juni 2014

Het comité maakt de geselecteerde scholen bekend. Elke ingeschreven school wordt op de hoogte gebracht of ze al dan niet deelneemt aan de Trein der 1000

(1) De leerlingen worden gekozen uit de verschillende onderwijsnetten en -types van de 3 gemeenschappen; er wordt tevens gelet op een zo gelijk mogelijke geografische verspreiding over de 10 provincies alsook het Gewest Brussel-Hoofdstad.

De vervolging van de Roma en Sinti tijdens de Tweede Wereldoorlog

— Gedurende het project van de **Trein der 1000** zal een **bijzondere focus** gegeven worden aan de **geschiedenis van de Roma en Sinti tijdens de oorlog**. Historicus Jean-François Forges schetst het verloop van dit gebeuren.

Oorsprong en aanloop naar de genocide

Evolutie van de 15e tot de 19e eeuw /

De Roma en Sinti sijpelen Europa binnen op het einde van de 15e eeuw. De overkoepelende term 'Roma' bevat echter veel subgroepen die hier niet allemaal sinds de 15e eeuw zijn. Ze krijgen verschillende namen in de verschillende landstreken waar ze doorreizen. Zo komt men 'Bohémiens', 'Égyptiens', 'Cigàny' of 'Zigeuner' tegen. Deze laatste benaming, hoewel ruim verspreid, wordt tegenwoordig als

pejoratief beschouwd en wordt steeds vaker vervangen door 'Roma en Sinti' (Zie omkadert: Een verwarrende terminologie). Kenmerkend voor de Roma en Sinti in die tijd is hun reizende manier van leven (vandaag leeft bijna 90 % van hen sedentair) en de afwezigheid van een eigen geschreven geschiedenis. Hoewel men niet van een echte Roma en Sinti natie kan spreken, is een zekere culturele eenheid terug te vinden, waardoor buitenstaanders hen soms als één volk beschouwen. Dit neemt

niet weg dat taal, religie en woonstreken kunnen verschillen¹. In de loop van de 19e eeuw vinden we de meeste Roma en Sinti op het Europese platteland terug. Naast een reizende manier van leven is nu ook een sedentair patroon te ontwaren. Tussen 1844 en 1865 vindt een belangrijke verandering plaats in het leven van de Roma en

© Dokumentationsarchiv des Oesterreichischen Widerstandes

© USHMM

← Interneringskamp van Rivesaltes in Frankrijk. Gevangen genomen Roma en Sinti vrouwen en kinderen, 1939-1942.

Sinti in Oost-Europa, hier wordt in deze periode namelijk het lijfeigenschap afgeschaft, waardoor nieuwe migratiegolven mogelijk zijn doorheen Europa en zelfs tot de Verenigde Staten. De 19e eeuw wordt tevens gekenmerkt door de steeds intensievere controles van de politie en door de toenemende argwaan van de inheemse bevolkingen. Deze argwaan vloeit voort uit de gebrekkige kennis over de oorsprong van de Roma en Sinti.

Preventieve maatregelen tegen de Roma en Sinti / In heel Europa zijn de Roma en Sinti sinds mensenheugenis slachtoffer geweest van verschillende soorten voorzorgsmaatregelen met betrekking tot nomaden. Het wantrouwen is nog gegroeid met het ontstaan van de moderne staat: alle burgers moesten opeens geïdentificeerd kunnen worden op basis van hun vast adres, om zaken als dienstplicht en belastingen te regelen. Aan het begin van de 20e eeuw werden steeds meer nieuwe wetten aangenomen om

← **De Nazipolitie pakt Weense Roma en Sinti families op om ze naar Polen te deporteren. Oostenrijk, september – december 1939.**

toezicht te houden op de Roma en Sinti en hun verplaatsingen te begeleiden. De nationaalsocialisten zagen in de etnische en raciale afkomst van een persoon de verklaring van zijn gedrag. Zij legden dan ook het verband tussen de gebruikelijke beschuldigingen van diefstal en de genen van het Roma - Sintivolk. Toen Hitler aan de macht kwam, leefden er amper 30 000 zogenaamde *Zigeuners* in het Rijk. De groep vormde een kleine minderheid en zorgde niet voor noemenswaardige problemen. Hun soms 'getinte huidskleur' verraadde echter hun niet-Duitse afkomst. Sommige lokale overheden in Duitsland namen zelf het initiatief om hen op te sluiten, daarmee de nazi-bevelen voorafgaand².

Rassenwetten / In de eerste belangrijke rassenwetten van de nationaalsocialistische staat (Neurenberg, 1935) werden de Roma en Sinti niet uitdrukkelijk vermeld. Minister van Binnenlandse Zaken Wilhelm Frick vaardigde echter decreten uit die bepaalden dat onder meer '*Zigeuners*, zwarten en hun bastaards' het Duitse bloed beoedelden. Een aantal Roma en Sinti werd geïnterneerd na seksueel contact met Duitse burgers. In 1936 ontstond een instituut dat een cruciale rol ging spelen

in dit verband: het Onderzoekscentrum voor rassenhygiëne en bevolkingsbiologie. Het hoofd van het centrum, Robert Ritter, werd beschouwd als een expert inzake Roma en Sinti. Samen met zijn assistente Eva Justin stelde hij 20 000 dossiers samen met gedetailleerde beschrijvingen van het fysieke voorkomen van de Roma en Sinti en hun bastaards (*Zigeunermischlinge*). In 1939 werd het *Reichssicherheitshauptamt* (overkoepelende veiligheidsdienst) opgericht om criminaliteit te voorkomen door middel van 'preventieve hechtenis'. Eén van de departementen was gespecialiseerd in de *Zigeunerkwestie*. Een aantal Roma en Sinti kwam terecht in concentratiekampen tijdens campagnes die de veiligheidsdienst voerde tegen werklozen, parasieten en 'asocialen'. Op 8 december 1938 vaardigde Himmler, de SS Reichsführer, een decreet uit met betrekking tot de strijd tegen de 'zigeunerplaag'. Het decreet bepaalde dat de kwestie eveneens moest worden bestu-

Vervolg op p.6 →

(1) Henriette Asséo, *Les Tsiganes, une destinée européenne*, Parijs, Collection Gallimard Découvertes, [1994] 2008, 160 p.

(2) Gerhard Baumgartner, 'Dossier: Sinti und Roma', in *Literatur und Kritik*, Salzburg, O. Müller Verlag, Vol. 327, 1998.

↓
Groep Roma en Sinti wachtend op instructies in het werkkamp van Belzec, 1940.

© USHMM / Archiwum Dokumentacji Mechanicznej Instytut Pamięci Narodowej

→ Vervolg van p.5

deerd vanuit een raciaal perspectief. Himmler beoogde de 'definitieve oplossing van het zigeunerprobleem' maar in tegenstelling tot de Joden beschouwde hij de Roma en Sinti van 'zuiver ras' als minder gevaarlijk dan de bastaards³. Het was de bedoeling om de strijd aan te gaan tegen de misdadige drang, die erfelijk zou zijn. 'Asociale' Roma en Sinti liepen daardoor het risico in preventieve hechtenis te worden genomen. Naar schatting 500 Roma en Sinti werden het slachtoffer van deze procedure tussen 1933 en 1939. Reeds in de 15e eeuw, onder het Heilige Roomse Rijk, werden de Roma en Sinti regelmatig beschuldigd van het verzamelen van informatie voor de Ottomaanse Turken. Toen de Tweede Wereldoorlog op handen was, werden ze dan ook beschuldigd van spionage. Vooral de rondtrekkende Roma en Sinti werden gevisieerd. Gemeentelijke kampen in Keulen, Düsseldorf

en Berlijn moesten de steden bevrijden van 'ongewenste' figuren en moesten de nomaden onder controle houden. Aan de vooravond van de oorlog breidde men de perscampagnes tegen de Roma en Sinti uit. Kinderen van Roma en Sinti werden in Keulen, Frankfurt-am-Main en Düsseldorf van de scholen verdreven. Maar vooral in Oostenrijk ging de situatie van de Roma en Sinti erop achteruit.

Deportatie naar het Gouvernement-Generaal: Belzec / De oorlog maakte de situatie voor de Roma en Sinti nog ondraaglijker. Ze werden verjaagd naar de grensgebieden en mochten die niet verlaten. Hitler wilde alle 'Volksdeutsche' (etnische Duitsers) in het Rijk samenbrengen en alle niet-Duitsers verjagen. De Roma en Sinti uit Duitsland werden daarom verbannen naar het Oosten. Net als de Joden werden ze opgesloten in het Gouvernement-Generaal, het niet-geannexeerde deel

van Polen, hoewel de gouverneur ervan, Hans Frank, de massa 'ongewenste figuren' daar niet graag zag komen. Midden mei 1940 vertrok een eerste konvooi van 2 500 Roma en Sinti uit de westelijke grensgebieden naar Polen. Sommigen werden gewoonweg achtergelaten in de weidse velden, anderen werden naar werkkampen gevoerd. Uit Hamburg kwamen 910 Roma en Sinti op die manier in Belzec terecht om te werken aan de bouw van grensversterkingen tussen het Sovjetgebied en Duits gebied in Polen. Door het extreem zware werk, het tekort aan voedsel en de onmenselijkheid van de bewakers verzwakten de Roma en Sinti snel, en raakten ze achterop met het werk. Op 1 juli 1940 werd deze 'onaanvaardbare' situatie besproken tussen Odilo Globocnik, de *Höherer der SS und Polizeiführer* (HSSPF, Hoofd van de politie en de SS), en vertegenwoordigers van Frank. Frank ging niet akkoord met Globocnik om de vrouwen, kinderen en

werkongeschikten vrij te laten. Uiteindelijk werd beslist de Poolse Roma en Sinti in het kamp te houden en de Duitse Roma en Sinti te verspreiden over het Gouvernement-Generaal. Die laatsten werden overigens niet noodzakelijk opgesloten, maar toch overleefde slechts een minderheid de kou, honger en ziektes. De autoriteiten van het Gouvernement-Generaal richtten zich meermaals tot Berlijn, maar kwamen nooit te weten of de Roma en Sinti moesten 'behandeld worden zoals de Joden'. Bij de komst van het Rode leger mochten de overlevende Roma en Sinti terugkeren naar Duitsland met hun landgenoten.

Onduidelijkheden in het nationaal-socialistische beleid / Het nazibeleid tegenover de Roma en Sinti is inderdaad nooit duidelijk vastgelegd. Hitler had geen interesse in de kwestie. Er zijn slechts twee toespraken bekend waarin Hitler de aanwezigheid van de Roma en Sinti aankaart in het leger. Ook Himmler had zijn twijfels. De raszuivere Roma en Sinti, afstammelingen van de Indo-Europeanen, konden wel eens Ariërs zijn. Martin Bormann, de secretaris van Hitler, en Otto Georg Thierack, minister van Justitie, waren het niet eens met Himmler en pleitten voor een streng repressief beleid waar volgens hen de basis van de Duitse bevolking bovendien naar vroeg. In 1942 kregen de Roma en Sinti, net als de Joden, geen toegang meer tot de sociale hulpverlening die de wet voorzag. Ze vielen onder een speciaal arbeidsstelsel: ze werden gescheiden van de andere werknemers en konden geen beroep doen op de arbeidswet (ze mochten niet meer onder leercontract werken, konden zomaar ontslagen worden en mochten zich niet aansluiten bij werknemersorganisaties).

Internering in de concentratiekampen van het Rijk / In de loop van de oorlog werden de Roma en Sinti opgesloten in concentratiekampen waar ze allen hetzelfde lot ondergingen: Neuengamme,

In 1942 kregen de Roma en Sinti, net als de Joden, geen toegang meer tot de sociale hulpverlening die de wet voorzag.

Dachau, Buchenwald, Ravensbrück, Natzweiler-Struthof, Mauthausen, Sachsenhausen. Ze kregen eerst de zwarte driehoek van de asociale gevangenen opgedrongen. Later werd een speciale bruine driehoek voor hen ontworpen.

Massamoorden

Sterilisaties / Volgens de aanbevelingen van Robert Ritter vormden 'vrijwillige' of gedwongen sterilisaties de beste manier om van de Roma en Sinti af te raken, en dan vooral van de bastaards. Wie zich vrijwillig liet steriliseren mocht in principe huwen en kon zelfs deportatie ontlopen. Vanaf januari 1943 ondergingen 2 000 tot 2 500 Roma en Sinti deze procedure.

Bloedbaden door de Einsatzgruppen / Aan het Oostfront gingen de Roma en Sinti door voor potentiële spionnen en werden per tienduizenden door de *Einsatzgruppen* neergeschoten: mannen, vrouwen en kinderen. De Joden en partizanen waren hetzelfde lot beschoren in de Baltische staten en in de Sovjet-Unie. Ook de sedentaire Roma en Sinti in de Krim ontsnapten niet. Tussen 10 000 en 20 000 Roma en Sinti werden in Servië gefusilleerd als gijzelaars, in antwoord op de acties van de partizanen.

Het konvooi Z / Al in het vooroorlogse België hadden de Roma en Sinti van discriminatie te lijden. In 1934 nam België deel aan een Europese gegevensbank in Wenen, waar dossiers over Roma en Sinti werden opgesteld met vingerafdrukken.

Dit gebeurde om de problemen betreffende de precieze naam en identiteit van de Roma en Sinti aan te pakken. Tijdens de Duitse bezetting verergerde de situatie geleidelijk. Na de Joden werden de Roma en Sinti een tweede officiële etnische categorie in België en dit door toedoen van de Belgische administratie. Onder toezicht van de bezetter werden de Roma en Sinti in hun kampen vastgehouden. Op 29 februari 1943 volgde het bevel om de Roma en Sinti te deporteren naar het 'familiekamp' in Auschwitz, dit was de *Familienlager* van Roma en Sintikamp. Pas acht maanden later werden ze gearresteerd door de Feldgendarmarie en naar de Dossinkazerne in Mechelen gebracht. In het *Sammellager* was hun situatie nog benarder dan die van de Joodse gevangenen. Op 15 januari 1944 werden 351 Roma en Sinti met het konvooi Z naar Auschwitz gedeporteerd⁴.

De Roma en Sinti in Auschwitz / Eind 1942 vaardigde Himmler een decreet uit dat de geschiedenis zou ingaan als het *'Auschwitz Erlass'*. Het decreet bepaalde dat alle Roma en Sintifamilies uit het Rijk (Duitsland en Oostenrijk) naar Auschwitz gestuurd zouden worden. Men viseerde in het bijzonder de Sinti (*Zigeuners* uit de Duitstalige gebieden), die naar nationaal-socialistische normen geen 'zuiver zigeunerbloed' hadden. In Birkenau werd in sector B11e een kamp opgericht voor Roma en Sintifamilies. De eerste Roma en Sintifamilies arriveerden vanuit Buchenwald op 26 februari 1943. In de loop van de maand mei vatten massale deportaties aan en werden 13 000 mannen, vrouwen en kinderen naar Birkenau gebracht. Tegen het einde van het jaar stonden 18 738 Roma en Sinti in

Vervolg op p.8 →

(3) Günter Lewy, *The Nazi persecution of the Gypsies*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

(4) Ward Adriaens, Laurence Schram, Maxime Steinberg et al., *Mecheln – Auschwitz 1942-1944. De vernietiging van de Joden en zigeuners van België*, Brussel, VUB Press, p. 87.

→ Vervolg van p.7

het kamp ingeschreven. Hun gevangenen-nummer werd voorafgegaan door de Z van *Zigeuner*⁵. Wie arbeidsongeschikt was, werd niet meteen bij aankomst vermoord. De families werden samengehouden en de volwassenen werden niet, zoals de Joden, tot dwangarbeid verplicht – met uitzondering van de Roma en Sinti van Theresienstadt die in het ‘familiekamp’ van Birkenau verbleven. De Roma en Sinti mochten hun burgerkleding houden en soms zelfs hun haar. Ze werden wel getatoeëerd. Al snel bleek echter dat de levensomstandigheden in Birkenau niet geschikt waren, en zeker niet voor erg jonge kinderen. Na lang twijfelen en in overleg met de centrale kampadministratie in Berlijn werd echter beslist om geen speciale voeding te voorzien voor de kinderen en zuigelingen. De situatie nam al snel rampzalige proporties aan. De barakken waren op de naakte grond gebouwd en waren slecht verwarmd. Er heerste een nijpend voedseltekort en een enorme overbevolking. Het Roma en Sintikamp viel dan ook ten prooi aan allerlei soorten ziektes. Vooral de derde tyfusepidemie die Auschwitz teisterde vanaf half mei maakte tot begin juli 1943 veel slachtoffers in het kamp, dat toen onderdak bood aan 15 000 gevangenen. Ook andere ziektes woerden, zoals tuberculose, schurft, dysenterie en noma, een vorm van lepra die bijna was verdwenen in Europa en die het gezicht van de kinderen wegvrat⁶. Om de tyfus te bestrijden paste de SS de methode van het uitroeiingencentrum Kulmhof⁷ toe: op 23 maart 1943 vergaste men 1 700 Roma en Sinti uit Bialystok, die vermoedelijk besmet waren. Ze werden net als de Joden gedood zonder te worden geregistreerd of opgenomen in het kamp. Later, op 25 mei, vergaste de SS 1 035 Roma en Sinti uit het kamp – 507 mannen en 528 vrouwen die tyfus hadden of daarvan werden verdacht. Aangezien de tyfus ook een bedreiging vormde voor de SS zelf, plaatste men in

↙ EEN VERWARRENDE TERMINOLOGIE

Een steeds terugkerend probleem betreft de naamgeving van de etnisch-culturele minderheid die men in de volksmond ‘Zigeuners’ noemt. Deze term wordt echter als pejoratief ervaren, waardoor het gebruik te mijden is. In de realiteit zijn er veel verschillende groepen. In Vlaanderen maakt men het volgende onderscheid:

– De **Sinti of Manoesjen**: vertoeven al sinds de 15de eeuw in onze streken.

– De **Roms**: op het einde van de 19de en aan het begin van de 20ste eeuw vanuit Oost-Europa naar onze streken getrokken.

– **Voyageurs**: vallen eigenlijk niet onder de noemer ‘Zigeuners’, maar worden er soms wel mee verward omdat zij in woonwagens wonen. Het gaat hier om autochtone Belgen die er sinds generaties een rondtrekkende levenswijze op na houden. In Vlaanderen worden Manoesjen, Roms en Voyageurs met de gemeenschappelijke term **Woonwagenbewoners** aangeduid.

– De **Roma**: In feite dezelfde groep als de Roms. Een onderscheid dient zich echter aan om de volgende reden: waar de

Bron: ME SEM ROM – Workshop van de Kazerne Dossin.

Roms honderd jaar geleden naar hier kwamen en nog steeds een nomadische cultuur hebben, migreren de Roma maar sinds de jaren ‘60 naar het Westen. De Roma wonen in huizen en appartementen. Hun situatie is zeer verschillend van die van de Roms.

– De **Gitanos**: wonen op het Iberische schiereiland. Sterk beïnvloed door de Arabische, Andalusische en Spaanse cultuur.

De laatste decennia maken de Europese beleidsvoerende instanties gebruik van de overkoepelende term **Roma** om al deze groepen aan te duiden. Nochtans wensen vele groepen, waaronder de Sinti, niet onder deze benaming te vallen. Wij zullen daarom in de mate van het mogelijke gebruik maken van de term **Roma en Sinti** om zo tegemoet te komen aan de belangrijkste groepen binnen deze etnisch-culturele minderheid. Wanneer deze tweedeling niet gebruikt kan worden (bijvoorbeeld in bepaalde historische omstandigheden, wanneer er van die tweedeling geen sprake was) zullen wij teruggrijpen naar de overkoepelende term **Roma**.

februari 1944 in het Roma en Sintikamp een barak waar kleding werd ontluisd met warme, droge lucht uit een elektrische verwarmingsketel. Aan het eind van de maand mei 1943 kwam Josef Mengele aan in Auschwitz en werd er hoofdarts van het Roma en Sintikamp. Hij begon zijn medische experimenten op de kinderen van het familiekamp en selecteerde bij de aankomst van de gedetineerden vooral tweelingen, dwergen, reuzen en andere personen met een ‘ongewoon fysiek voorkomen’. Hij beval de inrichting van een ogenschijnlijk normale speeltuin waar hij zich regelmatig als goede huisvader voordeed door melk en chocolade uit te delen. In realiteit waren de kinderen proefkonijnen in zijn experimenten. Mengele deed onderzoek naar ziektes die zij hadden opgelopen, naar de kleur van hun ogen en naar het fenomeen van tweelingen. De vrouwen werden slachtof-

fer van Mengele en van Dr. Carl Claubergs onderzoeken naar sterilisatie. Tussen maart en juli 1944 werden 3 500 Roma en Sinti overgebracht naar andere concentratiekampen, zoals Buchenwald, Flossenbürg en Ravensbrück, en werden er aan het werk gezet. Op 16 mei 1944 probeerde de SS een eerste keer 6 000 overgebleven gevangenen te elimineren, maar stootte onverwacht op verzet. De gevangenen kenden de plannen van de SS. Ze hadden zich bewapend met messen, schoppen en stenen en weigerden hun barakken te verlaten. Het project werd daarom uitgesteld. Later, in de nacht van 2 op 3 augustus 1944, kondigde de SS na het avondappel aan dat de Roma en Sinti naar een ander kamp zouden worden overgeplaatst, en deelde voedselrantsoenen uit. De list werkte: 2 897 Roma en Sinti werden vergast in *Krematorium II, III en IV*, en het Roma en Sintikamp werd opgedoekt.

↓ Roma gevangene gefotografeerd bij haar aankomst in Auschwitz op 10 oktober 1943.

© Auschwitz-Birkenau State Museum Archives

Achthonderd Roma en Sinti, hoofdzakelijk kinderen en jongeren, die eerder van Birkenau naar Buchenwald verhuisden om te werken, kwamen op 5 oktober opnieuw in Auschwitz terecht en werden er vergast op 10 oktober. In totaal werden 23 000 Roma en Sinti in Auschwitz ingeschreven. Twee derde van hen waren van Duitse of Oostenrijkse afkomst. De anderen kwamen uit Bohemen en Moravië, Polen, of andere bezette landen. Vijftientig procent van de Roma en Sinti die in Auschwitz terechtkwamen, lieten er het leven: bijna 6 000 vonden de dood in de gaskamers, 14 000 bezweken aan ziektes of werden vermoord door de kapo’s en de SS (vooral de SS-art-

sen). Het Roma en Sintikamp herbergde 6 000 kinderen, waarvan 363 geboren, geregistreerd en gestorven in Auschwitz.

Totaal aantal doden

Het totale aantal doden is moeilijk in te schatten, onder meer omdat we niet weten hoeveel Roma en Sinti na de oorlog in Europa leefden. De schatting van het aantal slachtoffers varieert van tienduizenden tot 200 000 en naar maxima van 1,5 miljoen. Men spreekt vaak over de genocide van de Roma en Sinti gepleegd door de nazi’s, maar ook de term Holocaust van de Roma en Sinti komt voor. Taalkundigen hebben termen in het Romani, de talengroep van de Roma en Sinti, voorgesteld om deze misdaad te bestempelen. Zo komt men *Porrajmos* (verslinding)⁸ tegen, voorgesteld door de Roma linguïst Ian Hancock en *Samoudaripen* (massamoord). Het lijden van de Roma en Sinti hield niet op met het einde van de oorlog. De discriminatie ging soms door na de oorlog, bijvoorbeeld in Beieren. In Frankrijk werden de laatste Roma en Sinti pas in mei 1946 bevrijd⁹. Het heeft enkele decennia geduurd voor de

↑ Monument ter ere van de Roma en Sinti, ingewijd in 1997 op de plaats van barak 28 in het *Familienlager* te Birkenau.

wereld zich bewust werd van de Roma en Sintivervolging onder nationaalsocialistisch bewind. Helmut Kohl, de Duitse kanselier, erkende de genocide van de Roma en Sinti pas in 1982. In Auschwitz kan men vandaag een tentoonstelling bezichtigen, in Blok 13, over het lot van de Roma en Sinti tijdens de Tweede Wereldoorlog. ■

Jean-François Forges, Historicus
Vertaling: Stijn Verleyen

Vervolg op p.10 →

Het Europees Roma Informatie Bureau (ERIO)

is een internationale lobbyorganisatie die de politieke en publieke discussie over Roma aangelegenheden tracht te stimuleren, door factuele en gedetailleerde informatie rond verschillende beleidsthema's te delen met EU organen, Roma middenveldorganisaties, overheden en intergouvernementele organisaties. ERIO werkt samen met een breed netwerk van organisaties en zet zich in voor de strijd tegen racisme en sociale uitsluiting via de bewustmaking van mensen, door te lobbyen en door het formuleren van beleidsvoorstellen.

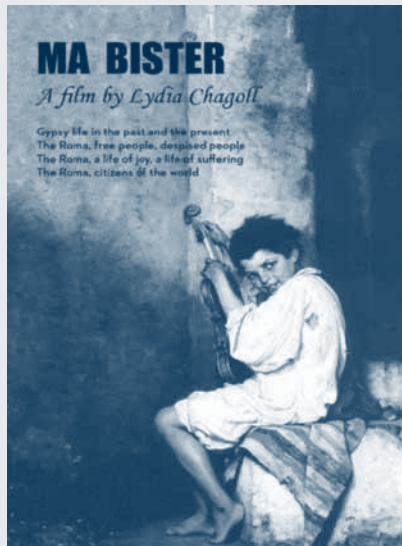
Meer info op: www.erionet.eu of office@erionet.be

Het Minderhedenforum

heeft een specifieke werking rond woonwagenbewoners en Roma. Door intensieve contacten met de mensen uit de verschillende groepen hebben zij een kijk op hun vragen en noden. Samen met woonwagenbewoners en Roma geven zij signalen naar het beleid.

Meer info op: www.minderhedenforum.be of info@minderhedenforum.be

Ma Bister is een film van Lydia Chagoll die het leven van de Roma en Sinti toont, zowel gisteren als vandaag. De film is beschikbaar op DVD in het Engels, Nederlands, Frans en het Duits.

Meer info of bestellingen: 02 / 687 63 09 of op bcocdinfo@telenet.be

www.buyenschagoll.be

In het kader van zijn pedagogische activiteiten biedt de Kazerne Dossin, Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten verschillende workshops aan, één daarvan handelt specifiek over Roma en Sinti:

ME SEM ROM

Jouw leerlingen laten kennis maken met Roma en Sinti en niet het geromantiseerde of gecriminaliseerde beeld dat de media ons voorhoudt én tegelijkertijd hen maatschappijkritische vaardigheden aanleren? Dit is waarrond onze gloednieuwe interactieve workshop "ME SEM ROM, Hoe kijk jij naar Roma en Sinti?" draait!

We hebben over alles en iedereen een eigen mening. Zo zijn we bijvoorbeeld allemaal gefascineerd door Roma en Sinti, maar een woonwagenterrein in onze buurt willen we toch liever niet. Waar komt die negatieve perceptie vandaan? Tijdens de workshop "ME SEM ROM", Hoe kijk jij naar Roma en Sinti?" bouwen jouw leerlingen een kritisch bewustzijn op en reflecteren over de heersende (vertekende) beeldvorming over Roma en Sinti.

Daarnaast construeren we aan de hand van foto- en filmmateriaal een realistisch en actueel beeld van deze groep en schuwen we een gezonde en constructieve discussie niet. Voor klasgroepen is er voorbereidend lesmateriaal voorhanden.

Meer info op: www.kazernedossin.eu of marjan.verplanckef@kazernedossin.be

Tentoonstelling RWANDA, WOUNDED VISION

© Alexis Cordesse

Sinds het midden van de jaren '90 heeft Alexis Cordesse vaarwel gezegd aan het fotojournalisme en de standaarden die de media oplegt. Hij legt nu de nadruk op de kritische reflexie aangaande de ethiek van de getuigenis en de verantwoordelijk die de beelden met zich dragen. Dit brengt hem naar Palestina, Afganistan en de Franse buitenwijken. In 1996 maakt hij zijn eerste reis naar Rwanda. Hij ontmoet er overlevenden en ervaart er de diepe afwezigheid van de doden en de opgelopen trauma's. Hieruit haalt hij een kortspeelfilm en verschillende andere reizen, alsook vele foto's en tentoonstellingen. ■

PRAKTISCH

- Rwanda, wounded vision 5 april tot 14 september 2014
- Kazerne Dossin Goswin de Stassartstraat 153 B-2800 Mechelen www.kazernedossin.eu

Nieuw PEDAGOGISCHE MAPJES

Onze reizende tentoonstellingen zijn vanaf nu afgewerkt met een bijlage voor praktisch gebruik door zes leerlingen: deze didactische bijlagen bevatten drie groepen van 10 vragen en een opdracht die gebaseerd is op de inhoud van de tentoonstelling. ■

3€/mapje – Info en bestellingen: georges.boschloos@auschwitz.be

© Ph. M.

Heropening Museum VOLLEDIGE HERINGERICHT HEROPENING MUSEUM AAN DE IJZER

De vernieuwde museale invulling van het Museum aan de IJzer legt de focus op de Belgisch-Duitse confrontatie tijdens de Eerste Wereldoorlog en de Vlaamse ontvoogding. De museale invulling focust hierbij op de vredesgedachte. Als leidraad hierbij gebruiken we de leuze: 'Wat rest van het leven'. ■

PRAKTISCH

_ De IJzertoren, IJzerdijk 49,
8600 Diksmuide
www.ijzertoren.org

CONTACTINFORMATIE

VZW Auschwitz in Gedachtenis
- Stichting Auschwitz,
Huidevettersstraat 65, 1000 Brussel

Tel: 02/5127998
Fax: 02/5125884

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

Eindredactie: Henri Goldberg, Philippe Mesnard **Hoofredactie:** Fransiska Louwagie, Fabian Van Samang **Redactiesecretaris:** Frédéric Crahay **Redactiecomité Sporen van herinnering:** Dirk Lagast, Frédéric Crahay, Sylvain Keuleers, Marjan Verplancke **Graficus:** Yann Collin (www.wakeupdesign.fr) **Drukker:** Hayez (www.hayez.be)

